

Інститут регіональних досліджень

На правах рукопису

БЕЦЬ
Мар'яна Тиберіївна

УДК 332.025.12: 630*6

**МЕХАНІЗМ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ
ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ)**

спеціальність: 08.06.02 - **Підприємництво, менеджмент
та маркетинг**

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів – 2001

Дисертацією є рукопис
Робота виконана в Українському державному лісотехнічному університеті
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор

Козоріз Марія Андріївна
Інститут регіональних досліджень
НАН України, завідувач відділу

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Дяченко Яків Якович
Науково-дослідний економічний інститут
Міністерства економіки України,
завідувач відділу

кандидат економічних наук

Горин Михайло Петрович
Інститут регіональних досліджень,
старший науковий співробітник відділу

Провідна установа : Ужгородський національний університет
Міністерства освіти і науки України,

кафедра економіки, менеджменту та маркетингу, м. Ужгород

Захист відбудеться 9 липня 2001 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.154.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук в Інституті регіональних досліджень НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту регіональних досліджень НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розісланий 9 червня 2001 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

Жовтанецький В. І

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розмір і рівень прибутку зумовлює можливості підприємства по вирішенню тактичних завдань у процесі контролю результатів фінансово-господарської діяльності. Для управління прибутковістю організаційних систем в умовах нестабільності і ризику виникає потреба встановлення стандартів у формі показників результативності об'єктів управління.

На теперішній час практика менеджменту у виробничій сфері використовує переважно застарілі методичні підходи до оцінки результатів господарської діяльності, які здебільшого не відповідають реальній ситуації та не забезпечують належної інформативності. Комплексний зміст показників рентабельності дає змогу підприємцям планувати параметри діяльності в процесі регулювання рівня її прибутковості, попередньо визначивши стандарти норми прибутку на вкладені у виробництво засоби.

Особливо актуальна проблема управління прибутковістю є в тих галузях, які частково функціонують як за рахунок державного фінансування, так і госпрозрахунку, до яких належать лісогосподарські підприємства. Виробничий капітал, у складі статутного капіталу, дає їм можливість отримувати госпрозрахунковий прибуток, за рахунок якого здійснюється лісогосподарська діяльність і, загалом, переробка деревини. Державні кошти, виділені у постійне користування і розпорядження у вигляді основних засобів та оборотних коштів, розміри яких визначаються обсягом виробничої діяльності, дають змогу держлісгоспам всупереч соціально-екологічним інтересам держави виживати в ринковому середовищі, нехтуючи результативністю лісогосподарської діяльності при встановленні ціни на деревину.

Показник рентабельності виробничого капіталу як інтегральний показник процесу господарювання дає можливість підприємствам визначитись нормою прибутку на капітал лісопромисловця, і планувати параметри прибуткової зони діяльності, виходячи з її результативності згідно з принципами самоокупності та самофінансування. Спосіб ціноутворення на лісові ресурси необхідно поєднати з плануванням, аналізом і контролем рівня узагальнюючих показників діяльності, якими і є прибутковість господарської діяльності, зокрема, рентабельність виробничого капіталу.

Питання ефективного функціонування підприємств та аналізу факторів, що впливають на результати господарсько-фінансової діяльності, на мікрорівні висвітлювались у роботах таких вітчизняних дослідників, як Баканов М.І., Бельський П.Ю., Долішній М.І., Ванінський А.Я., Войцеховський В.Б., Задольський

А.М., Козоріз М.А., Коробов М.Я., Крикавський Є.В., Кузьмін О.Є., Мікловда В.П., Мних Є.В., Мельничук Г.М., Савіцкая Г.В., Палій В.Ф., Петрович Й.М., Тивончук І.О., Унковська Т.Є. Ефективність діяльності підприємств лісового господарства відображена в дослідженнях Бойка М.М., Дяченка Я.Я., Голуба О., Ковальського І., Пили В.І., Римара М.В., Синякевича І.М., Туниці Ю.Ю., Фурдичка О.І.

Значною мірою для вирішення завдань управління господарськими результатами на мікрорівні можна використовувати досвід зарубіжних вчених-економістів:

Беднарського Л., Ван Хорна, Долана Е., Лінсея Д., Мескона, Чекайя Я., Дреслера З. та ін., методика оцінки прибутковості організаційних систем таких вчених, як Гальцберг М.А., Колотий В.Н., Лісічкін В.А., Льюїс Н., Колін Д., Химлюк Р.М.

Однак досвід зарубіжних дослідників не може бути повною мірою ефективно використаний в умовах України. Необхідні дослідження, які побудовані на фактичних даних вітчизняної економіки, враховують специфіку галузей лісового господарства і спрямовані на розв'язання проблем комплексного та раціонального використання ресурсів, вдосконалення методів управління підприємствами.

Об'єктивна потреба в подальшому розвитку теоретичних і методико-прикладних засад оцінки рівня результатів господарської діяльності та недостатність вивчення цих наукових проблем у практиці діяльності підприємств лісового господарства зумовили вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний з науковою темою, яка виконувалась в УкрДЛТУ ("Оцінка-прогноз прибутковості за результатами діяльності держлісгоспів ДЛГО "Львівліс" № державної реєстрації 0299И000793, "Оцінка-прогноз прибутковості за результатами діяльності Рава-Руського ДЛГ" № державної реєстрації 0100V000740).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних положень оцінки результативності господарювання та механізму регулювання параметрів господарської діяльності підприємств за критеріями прибутковості, а саме: рентабельності виробничого капіталу.

В процесі досягнення поставленої мети вирішувались наступні завдання:

- дослідження діючої практики оцінки результатів господарювання за рівнем рентабельності виробничого капіталу, управління прибутком і рентабельністю державних лісових господарств в умовах невизначеності та ризику і обґрунтування найбільш доцільних;
- оцінка значення, ролі і місця процесу регулювання в системі управління результатами діяльності;
- формування банку вихідних даних і розробка блок-схеми механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу за рахунок ступеня впливу чинників на зміну узагальнюючого показника;
- розробка методики регулювання рентабельності виробничого капіталу на основі структурно-логічної схеми взаємозв'язків між основними та опосередкованими чинниками і зміною рівня результату господарювання;
- оцінка й облік рівня ризику управлінських рішень у процесі регулювання рентабельності виробничого капіталу лісогосподарських підприємств.

Предметом дослідження є формування параметрів організаційних систем у процесі контролю рівня прибутковості виробничого капіталу.

Об'єктом дослідження є механізм регулювання результативності господарської діяльності підприємств.

Методологічна основа досліджень сформована на базі публікацій з питань

виробничого і фінансового менеджменту, чинного законодавства України й аналітичних розрахунків автора. Вихідною інформацією для обґрунтування механізму регулювання стала статистична звітність з результатів діяльності лісогосподарських підприємств за 1991 – 1999 рр.

У роботі застосовані сучасні методи досліджень, серед яких системний аналіз, факторний аналіз та його основні і спеціальні прийоми, а також економіко-математичне моделювання.

Наукова новизна отриманих результатів. Сформульовані в дисертації наукові положення і результати досліджень полягають у наступному:

- уточнена теоретична сутність процесу регулювання на етапі контролю результативністю господарської діяльності у системі управління підприємством, що дозволило за критерій прибутковості господарювання приймати рівень рентабельності виробничого капіталу;
  - вдосконалено модель регулювання рентабельності виробничого капіталу, що дало можливість оцінити вплив опосередкованих чинників на зміну узагальнюючого результату діяльності, а саме: чинників складових прибутку, залишків продукції, складових операційних витрат, чисельності й оплати праці працюючих, основних та оборотних засобів;
  - сформульовано і застосовано факторну аддитивну модель для визначення ступеню впливу прямих і непрямих чинників на абсолютну зміну рівня узагальнюючого показника, за допомогою якої узагальнено особливості оцінки діяльності лісогосподарських підприємств в основу якої покладено функціональну залежність між чинниками впливу і зміною рівня рентабельності;
- виявлено тенденції зміни прибутковості лісогосподарських підприємств та оцінено закономірності впливу окремих факторів на динаміку рівня прибутку і рентабельності виробничого капіталу, що дозволило запропонувати спосіб визначення параметрів прибуткової зони діяльності та масштаби їх припустимих змін, у межах яких відхилення отриманих результатів від аналітичних передбачає приріст прибутків і рентабельності;
- розроблено методику регулювання параметрів діяльності за рівнем рентабельності його капіталу, яка дає змогу визначити потенційні можливості і вузькі місця в системі управління прибутковістю лісогосподарських підприємств.

Практичне значення результатів досліджень полягає в розробці алгоритмів параметрів прибуткової зони господарської діяльності в процесі регулювання її результативності, як аналітичний інструментарій у процесі здійснення госпрозрахункової діяльності на етапі контролю ефективності управлінських рішень.

Висновки та узагальнення, зроблені внаслідок дослідження, були використані при підготовці та викладанні лекційних курсів з питань комплексного аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств лісового сектора. Основні положення роботи знайшли відображення в навчальній програмі дисципліни “Економічний аналіз” зі спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” в УкрДЛТУ*.

Особистий внесок здобувача. Репрезентована дисертаційна робота є самостійним, завершеним дослідженням. Збір статистичного матеріалу, його обробка, аналіз і теоретичні узагальнення виконані безпосередньо автором. Виявлено тенденції динаміки результатів господарської діяльності держлісгоспів ДЛГО “Львівліс”, “Хмельницькліс”, “Чернігівліс”. Запропонована методика розрахунку параметрів

господарської діяльності досліджена на прикладі підприємств об'єднання "Львівліс".
Апробація результатів дослідження. Матеріали досліджень доповідались на :
- 4-й Міжнародній Науковій конференції "Проблеми сільськогосподарської та лісової техніки" (м. Варшава), 23-25 червня 1997 р.;
- ювілейній Міжнародній конференції АН Беларусі "Лісова наука на рубежі двадцять першого століття" (м. Гомель), 1997 р.;
- регіональній науково-практичній конференції "Лісовий комплекс Закарпаття: сучасний стан, проблеми стабілізації та перспективи розвитку" (м. Ужгород), 1997 р.;
- 49-й, 50-й, 51-й та 52-й науково-технічних конференціях УкрДЛТУ (м. Львів), 1997, 1998, 1999 та 2000 рр.

Публікації. За результатами виконаних досліджень опубліковано 7 наукових робіт, 3 з яких фахових, загальним обсягом 2,3 друкованих аркуша. Усі опубліковані в статтях результати належать авторові дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, додатків. Повний обсяг роботи 182 сторінки комп'ютерного тексту, в тому числі основна частина – 132 сторінки, 17 з яких займають повністю таблиці та рисунки, 14 таблиць, 48 рисунків, 25 додатків на 50 сторінках. Список використаних джерел налічує 128 позицій, з них 3 іноземні і займає 7 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну і практичну цінність дисертаційної роботи.

У першому розділі "Теоретико-методичні основи регулювання результатів господарської діяльності" обґрунтовано сутність, роль та місце процесу регулювання узагальнюючих показників на етапі контролю прибутковості діяльності, що послужило основою запропонованих автором засад формування критерію результативності господарювання за рівнем рентабельності виробничого капіталу.

Практична реалізація шляхів формування прибутковості діяльності господарської системи в сучасному ринковому середовищі вимагає не лише посиленої уваги менеджерів і служб маркетингу, але й нових методологічних підходів до управління господарськими процесами. В умовах перехідної економіки необхідні підходи, які враховують реальні господарські ситуації. Одним з таких підходів можна вважати пірамідальний аналіз за рівнями деталізації показника рентабельності власного капіталу (Du Ponda), який використовується у фінансовому менеджменті, і дає можливість побудувати структурну модель формування абсолютної зміни фінансово-господарського результату. В дисертації проаналізована можливість застосування пірамідального аналізу рентабельності виробничого капіталу на підприємствах лісового господарства, обґрунтовані особливості використання інших методів аналізу. Факторний аналіз кількісного впливу факторів на рівень рентабельності виробництва та механізм регулювання способом експоненціального вирівнювання абсолютних значень чинників впливу за Л. Коліном дають можливість оперативно оцінювати і контролювати управлінські рішення за критерієм пріоритету прибутковості виробничого капіталу.

На підставі аналітично визначених стандартів результативних показників прибутковості з'являється можливість формувати величину виробничого капіталу, норма прибутку на який визначає розмір лісової такси на деревину, а відтак попневу плату та ціну на ліс, що відпускається на корені. Дійовий комплексний механізм регулювання в процесі контролю отриманих кінцевих результатів дасть змогу, задаючи параметри прибуткової зони, аналітично формувати рівень узагальнюючих

показників господарської діяльності виходячи з кінцевої мети, а саме приріст прибутку і рентабельності, винятково за рахунок ефективного використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів при оптимальних науково обґрунтованих витратах суб'єкта господарювання.

Комплексна оцінка прибутковості лісогосподарського виробництва набуває загальнодержавного значення, оскільки приріст обсягів виробництва, зокрема продукції на експорт у вигляді переробленої сировини за 1998-1999 рр., зумовлений ростом цін за рахунок інфляції.

Формування параметрів господарської діяльності за кінцевими результатами розглядається автором як стратегічний напрямок розвитку підприємництва в лісовому господарстві з метою забезпечення не лише приросту прибутків, а передусім завдяки рівню інтенсифікації лісогосподарського виробництва.

В другому розділі “Аналіз і оцінка впливу чинників на результати діяльності лісогосподарських підприємств” розглянуто особливості аналітичної оцінки динаміки прибутку та рентабельності виробничого капіталу за ступенем впливу їх складових на рівень прибутковості лісогосподарської діяльності. Дослідження ефективності управління ресурсами на підприємствах лісового господарства здійснюється з метою виявлення причин, які впливають на рівень господарських результатів в умовах формування ринкової економіки України.

В процесі дослідження розв'язані наступні задачі:

- створена модель механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу в залежності від абсолютної зміни об'єктів регулювання (рис. 1);

- складено баланс загального та часткових відхилень результативного показника рентабельності виробничого капіталу та факторів впливу на його абсолютну зміну за рівнями деталізації та запропоновано алгоритм обчислення абсолютного значення прирісної рентабельності виробничого капіталу:

$$\Delta R = \left[\left(\Delta R_{\text{д}} + (\Delta R_{\text{в}} + (\Delta R^{\text{в}} + \Delta R^{\text{р}}) + \Delta R_{\text{с}} + \Delta R_{\text{м}}) \right) + \Delta R_{\text{м}} \right] + \left[(\Delta R_{\text{с}} + \Delta R_{\text{с}} + \Delta R_{\text{м}} + \Delta R_{\text{м}} + \Delta R_{\text{р}}) + (\Delta R_{\text{м}} + \Delta R_{\text{м}} + \Delta R_{\text{м}} + \Delta R_{\text{м}}) \right], \quad (1)$$

(див. позначення до залежності (1) на рис. 1)

- запропоновано алгоритми розрахунку впливу чинників (прямих і опосередкованих) на абсолютну зміну рівня рентабельності виробництва.

На підставі розроблених підходів доповнено і вдосконалено методіку регулювання рентабельності виробничого капіталу, що зумовлено відсутністю економічного механізму, адаптованого до організаційної структури управління лісовим господарством. Дослідження виявили, що період 1997–1999 рр. позначився стабілізацією господарського стану держлісгоспів і позитивними зрушеннями в процесі управління результатами їх діяльності (рис. 2). Адаптація лісогосподарських підприємств до ринкових умов зумовила в 1999 р. ріст відносних показників прибутковості до їх рівня в 1991 р., але організація прибуткового лісогосподарського і лісозаготівельного виробництва, беручи до уваги дефіцитність природних ресурсів, повинна поєднувати матеріальні та трудові фактори виробництва на інтенсивній основі.

На підставі аналітичної оцінки динаміки показників інтенсифікації лісогосподарського виробництва автором досліджено, що в процесі використання лісових ресурсів переважає екстенсивний спосіб ведення господарської діяльності (рис. 3).

Ріст продуктивності праці промислово-виробничого персоналу, матеріаловіддачі, фондівіддачі і оборотності оборотних засобів зумовлені впливом чинника цін на сировину і матеріали. Розрахунок частки впливу показників інтенсифікації на 1,0 % приросту обсягів виробництва у порівняльних цінах довів переважаючу роль цінових чинників у тенденції

приросту господарських результатів. Неefективність організації лісogосподарського виробництва підтверджується оцінкою ступеню впливу чинників згідно з блок-схемою механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу (табл. 1).

Рис. 1. Блок-схема механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу: Блок 1 – прибуток, $DR^{ПБ}$; Блок 2 - основні та оборотні засоби, $DR^Ф$; Блок 3 – основні засоби, $DR^{ВФ}$; Блок 4 – оборотні засоби, $DR^{НЗ}$; Блок 5 – обсяг реалізації продукції, $DR^{РП}$; Блок 6 – обсяг виробництва продукції, $DR^{ВП}$; Блок 7 – собівартість валової продукції, $DR^С$; Блок 8 – засоби на оплату праці, $DR^{ОП}$; Блок 9 – чисельність працюючих, $DR^Ч$; Блок 10 – середньорічна зарплата, $DR^З$.

Таблиця 1

Оцінка впливу чинників на зміну рентабельності виробничого капіталу підприємств лісового господарства за 1999 р.

Назва показника	“Львів- ліс”	“Черні- гівліс”	“Хмель- ницькліс”
Рентабельність виробничого капіталу, %	25,72	20,58	15,81
Приріст (спад), за рік %	20,37	12,09	5,0
Вплив чинника (%) на зміну рентабельності :			
прибутку	26,18	13,14	3,89
прибутку від операційної діяльності	28,91	12,81	3,09
інших доходів (витрат)	-2,73	0,33	0,80
прибутку від основної діяльності	38,37	20,15	0,60
залишків продукції	-35,64	-7,34	2,50
ціни на продукцію		47,39	12,08
собівартості продукції	-35,93	-27,24	-11,48
чисельності працюючих	1,56	-0,09	-0,28
коштів на оплату праці	-7,75	-3,80	-3,38
виробничого капіталу	-5,81	-1,03	1,11
основних засобів	-1,92	-0,9	0,73
оборотних засобів	-4,29	-0,13	0,38

Дослідження впливу динаміки чинників на зміну рентабельності виробничого капіталу за 1999 рік свідчить, що приріст прибутковості відбувся за рахунок позитивної дії приросту чинника обсягів прибутку аналізованих держлісгоспів. Стосовно впливу опосередкованих об'єктів регулювання рентабельності виробничого капіталу, таких, як собівартість валової продукції, робіт і послуг, то він знижує рівень узагальнюючого результату (для “Львівліс” на 35,93 %, “Чернігівліс” – 27,24 %, “Хмельницькліс” – 11,48 %).

Така закономірність зумовлена тим, що позитивний вплив чинника зміни цін на продукцію, роботи та послуги недостатній для того, щоби врівноважити негативний вплив чинника затрат, оскільки ці чинники розташовані на одному рівні деталізації блок-схеми регулювання рівня рентабельності виробничого капіталу. Про це свідчать і співвідношення темпів приросту чинника затрат і обсягів виробництва за

порівняльними цінами (“Львівліс” $1,22 > 0,848$, “Чернігівліс” – $1,121 > 0,848$, “Хмельницькліс” – $1,575 > 1,313$), тобто інтенсивність приросту витрат випереджає темпи зміни вартості обсягів виробництва на досліджуваних підприємствах, що і зумовлює зниження рентабельності виробничого капіталу під впливом дії чинника витрат, і відображає екстенсивний спосіб організації виробництва.

Як свідчать дані табл. 1, обсяги виробництва ДЛГО зросли лише за діючими цінами в противагу порівняльним, тобто відбулося загальне їх зниження. Тому позитивний вплив чинника виробничого капіталу на рівень його рентабельності в умовах інфляції досягається, якщо зростання його розмірів відбуватиметься темпами, нижчими від темпів приросту обсягів виробництва. Наприклад, у ДЛГО “Хмельницькліс” чинник виробничого капіталу позитивно вплинув на рівень його рентабельності (1,11 %), оскільки розмір виробничого капіталу зріс за 1998–1999 рр. у 1,204 рази при темпі зростання обсягу виробництва в 1,531 раз.

Чинники коштів на оплату праці, як і середньорічної заробітної плати одного працюючого, знижують прибутковість виробництва лісогосподарських об'єднань, оскільки темпи приросту їх абсолютних розмірів випереджають обсяги виробництва в порівняльних цінах (“Львівліс” $1,14$ і $1,20 > 0,848$, “Чернігівліс” $0,862$ і $0,938 > 0,736$, “Хмельницькліс” $1,627$ і $1,525 > 0,848$). З огляду на соціальну захищеність працівників в умовах ринку негативний вплив цих чинників на рівень результативності лісогосподарського виробництва слід вважати цілком виправданим і в подальшому керівникам органу управління майном посереднє регулювання цими чинниками належить здійснювати лише при умові приросту як коштів на оплату праці так і чисельності працюючих.

Такі закономірності дають можливість констатувати, що в умовах перехідного періоду при відсутності стабільної економічної ситуації в цілому в Україні лісові господарства не можуть досягнути якісних зрушень у формуванні кінцевих господарських результатів. Оцінка зміни рівня рентабельності виробничого капіталу держлісгоспів виявила повну залежність результатів роботи підприємств від змін у макроекономіці і, в першу чергу, у сфері цін на лісопродукцію та в ціноутворенні. Дослідження свідчать, що несформованість вимог суспільства до управління прибутковістю лісогосподарською діяльністю на макрорівні може бути частково компенсована за рахунок цілеспрямованої аналітичної роботи служб на мікрорівні з метою пошуку оптимального співвідношення виробничих можливостей до потреб споживачів.

В третьому розділі “Методичні засади механізму регулювання результатів господарської діяльності за рівнем рентабельності виробничого капіталу” автором обгрунтовано методичні підходи до формування параметрів господарської системи, які дають змогу оперативно оцінювати можливості ефективного використання всіх видів ресурсів підприємства в умовах нестабільності та ризику, зокрема підприємств лісової галузі. В роботі розроблена модель регулювання прибутковості фінансово-господарської діяльності підприємства за рівнями деталізації показника рентабельності виробничого капіталу (рис. 4).

Рис. 4. Схема моделі механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу

Відсоток питомого впливу чинників залежно від послідовності їх розташування в структурній моделі автором прийнятий з розрахунку, що показники, які розміщені на одному рівні деталізації, є рівнозначними за впливом з огляду зміни кінцевого

значення узагальнюючого показника.

Залежно від фінансово-господарських потреб організаційної системи частка впливу структурних елементів моделі (ΔR_n) і приріст рівня рентабельності виробничого капіталу (ΔR) задаються цільовим способом, аналогічно обирається напрямок ступеня деталізації прямих і опосередкованих чинників як об'єктів регулювання результативності діяльності. Перевага надаватиметься на рівні деталізації тому показнику, вплив якого буде домінуючим за своїм економічним змістом для управлінського рішення.

Суттєвим в умовах економічної кризи є той факт, що запропонована модель дає змогу брати до уваги в механізмі регулювання результативності соціальні аспекти, оскільки задіяні чинники – об'єкти посереднього регулювання чисельності та коштів на оплату працюючих.

Значення величини питомого впливу чинника залежно від рівня деталізації запропоновано визначати наступною залежністю:

$$v_i = \frac{\Delta r_{n-1}}{N} \cdot 10^{-3}, \quad (2)$$

де Δr – значення відсотку питомого впливу чинника впливу на рівні деталізації при заданому значенні приросту рентабельності виробничого капіталу, %; n – кількість рівнів деталізації узагальнюючого показника ($n = 1 \dots 7$); N – порядковий номер рівня деталізації.

Запропоновано такий алгоритм для регулювання обсягу доходів:

$$ПБ' = y_n \cdot \left(ПБ_n + v_1 \cdot ПФ_n \cdot 10^{-3} \right), \quad (3)$$

де $ПФ_n$ – вартість виробничого капіталу у базовому (попередньому) періоді, грн., y_n – індекс валової продукції; v_i – значення відсотка питомого впливу чинника на i -му рівні поділу; $ПБ_n$ – обсяг прибутку в базовому періоді, тис. грн.

Наведений спосіб визначення маси доходу бере до уваги результати факторного впливу цього показника на досягнутий господарський результат (nI), узгоджує резерви приросту доходів з фактично отриманими обсягами доходів ($ПБ_n$). Реальні доходи в умовах інфляції і конкуренції доцільно корегувати індексом (y_n) за грошовою ставкою доходу на поточний період.

Згідно з запропонованою методикою розмір зниження витрат обмежується фактичними витратами підприємства (C_n) в попередньому аналізованому періоді, що припадають на виготовлену продукцію, і очікуваним значенням чинника (C'). Для собівартості валової продукції і цін на неї, для витрат за економічними елементами алгоритми регулювання їх рівнів пропонується визначити таким чином:

$$C' = y_n \cdot \left(C_n - (v_4 \cdot ПФ_n) \cdot 10^{-3} \right). \quad (4)$$

Критерії розмірів середньорічної заробітної плати одного працюючого пропонується визначати за базовими значеннями (C_{3n}), оскільки вони залежать від соціальної політики адміністрації, і приріст коштів на оплату праці можливий за рахунок випередження темпів обсягу виробництва над темпами росту витрат на оплату праці. Розмір заробітної плати пропонуємо визначати за таким алгоритмом розрахунку регулювання його рівня:

$$CЗ' = y_n \cdot (CЗ_n + v_6 \cdot CЗ_n \cdot 10^{-3}) \quad (5)$$

Для показника чисельності працюючих, аналітичні значення регулювання їх рівня пропонуємо визначати таким чином:

$$U' = y_n \cdot (U_n - v_6 \cdot U_n \cdot 10^{-3}) \quad (6)$$

де U_n – середньорічна чисельність працюючих у базовому періоді, чол.

Аналітичні значення оптимальної середньої вартості виробничого капіталу ($ПФ'$) доцільно обмежувати його фактичними розмірами ($ПФ_n$) в комплексі з параметрами, які формують запас фінансової стійкості господарської системи. Критичний розмір зміни обсягів виробничого капіталу визначається заданою величиною питомого впливу цього фактора (v_1) згідно з блок-схемою і досягнутим рівнем рентабельності виробництва (R_n) підприємства в базовому періоді:

$$ПФ' = y_n \cdot (ПФ_n - (v_1 \cdot ПФ_n) / R_n) \quad (7)$$

Запропоновані алгоритми визначення параметрів прибуткової зони діяльності дозволили отримати аналітичні значення показників з огляду на кінцевий результат господарювання аналізованих підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Назва показників	Аналітичні дані, відкориговані за приростом рівня рентабельності виробничого капіталу ДЛГО на 2000 р. за даними 1999 р.			
	Прогнозовані показники діяльності ДЛГО “Львівліс”	“Чернігівліс”	“Хмельницькліс”	
Прибуток, тис. грн.	10038,4	9544,3	5751,4	
Доходи від реалізації, тис. грн.		9032,7	9249,0	5031,2
Інші доходи, тис. грн.		105,7	295,2	720,2
Результат основної діяльності, тис. грн.		13647,9	11665,2	6067,2
Залишки готової продукції, тис. грн.		47,85	56,6	44,09
Собівартість валової продукції, тис. грн.		36483,03	34117,8	26162,8
Середньорічна заробітна плата, грн.		1330	1230	1840
Середня чисельність працівників, чол.		7085	5652	3607
Виробничий капітал, тис. грн. у т. ч.		основні засоби оборотні засоби		
	47361,6	41846,4	2322,4	34435,3 28403,9 5751,4

За даними розрахунків при сформованому режимі роботи аналізованих підприємств лісового господарства в 1999 р. аналітичні параметри при заданому прирості рівня рентабельності виробництва на 1,0 % відносно фактичних параметрів дають можливість отримати в 2000 р. приріст рівня господарського результату в межах 1,0 %. Наприклад, по ДЛГО “Львівліс” це значення приросту складає 1,02 % (26,74-25,72), по ДЛГО “Чернігівліс” - 1,03 % (21,61-20,58), ДЛГО “Хмельницькліс” - 1,033 % (16,84-15,81). Це зумовлено тим, що фактичні параметри діяльності підприємств за 1999 р. дають змогу отримати приріст рентабельності в прогнозованому періоді. Аналітичне визначення безпечної зони діяльності в інтервалі фактичних (досягнутих) результатів і прогнозних (аналітичних) значень усуває негативний вплив кожного з вихідних параметрів як елементів господарської системи і збалансовує сукупний їх вплив у межах аналітично отриманого приросту рівня рентабельності виробничого капіталу. Розрахункові значення рівня

рентабельності виробничого капіталу, визначені за допомогою інтерполяції, значно перевищують зрегульовані за допомогою блок – схеми (див. рис. 1), а саме для ДЛГО “Львівліс”: 147,7 % проти 26,74 %, “Хмельницькліс” – 52,4 % проти 16, 84 %, “Чернігівліс” – 31,7 % проти 21,61%. За допомогою екстраполяції даних можна отримати достовірні результати, але тільки при відсутності значного розмаху варіації рівнів динамічного ряду рівня рентабельності, наприклад, для ДЛГО “Чернігівліс”. Обґрунтування перспектив розвитку підприємства на основі регулювання абсолютних значень прибутковості їх діяльності бере до уваги особливості реальної господарської системи в умовах ризику у сфері менеджменту, а результати дослідження господарських процесів є інформацією для менеджерів і керівників-підприємців у формуванні величини лісової такси на деревину.

ВИСНОВКИ

1. В ринкових умовах суттєво підвищується роль оцінки, контролю та регулювання результативності діяльності підприємств, оскільки від якісного та своєчасного здійснення цього процесу залежить ефективність управління виробничо-господарською системою згідно з принципом самоокупності та самофінансування.
2. Широке коло завдань у сфері формування рівня узагальнюючих показників господарської діяльності вимагає сучасних теоретико-методичних підходів до управління цим процесом. Розроблена за принципом пірамідального аналізу блок-схема механізму регулювання рентабельності виробничого капіталу та запропоновані алгоритми визначення ступеню впливу чинників на зміну цього узагальнюючого показника дають змогу при здійсненні поточного контролю оперативно враховувати відхилення господарського стану підприємства від мети діяльності.
3. Метою регулювання є досягнення оптимального рівня рентабельності (перспективна форма), яке може трансформуватися відповідно до поточного стану підприємства та його виробничо-господарських потреб за рахунок чинників посереднього регулювання, а саме: доходів від операційної і фінансової діяльності, залишків продукції та цін на неї, складових витрат обігу, коштів на оплату праці і чисельності працюючих, основних та оборотних засобів підприємства. Проведений аналіз виявив, що рівень рентабельності лісгосподарського виробництва зумовлюється специфікою структури матеріальних витрат на охорону, захист, відтворення лісів, мисливського фонду та переробку деревини, а зростання фінансових результатів і прибутковості держлісгоспів за 1998-1999 рр. досягнуто за рахунок нарощування фізичних обсягів виробництва та росту цін на лісопродукцію. Зважаючи на темпи інфляції позитивні зрушення віддзеркалюють лише збільшення в обігу грошової маси лісгосподарських підприємств при тому, що спосіб використання ресурсів надалі носить екстенсивний характер і рівень показників інтенсифікації залишається незадовільним.
4. Дослідження виявили, що процес управління результативністю діяльності підприємств лісового господарства недосконалий, функція регулювання виконується постфактум, тому регулююче діяння повинне спрямовуватись на оптимізацію структури витрат та розміру виробничого капіталу. Необхідною умовою ефективного регулювання господарсько-фінансовими результатами з огляду на обмеження державного фінансування і нехтування принципами сталого лісокористування є науково обґрунтоване планування показників прибутковості та моніторинг

ефективності господарської діяльності, який слід здійснювати на основі оцінки чинників впливу і порівняння рентабельності виробничого капіталу на рівні Державного комітету лісового господарства України, як органу управління майном лісогосподарських підприємств.

5. У сучасних умовах резервами прибутковості лісогосподарського виробництва з огляду на кінцеві результати є приріст обсягів доходів від операційної, фінансової й інвестиційної діяльності за рахунок обґрунтування розмірів поточних витрат на лісовирощування і лісопилення, підвищення комплексної продуктивності лісів на інтенсивній основі внаслідок зниження матеріаломісткості продукції, трудомісткості робіт, підвищення фондівіддачі основних фондів та оборотності засобів.

6. Досягнення аналітичних параметрів прибуткової зони діяльності можливе за умов відновлення інвестиційного процесу та подальшого реформування господарського механізму регулювання використання природних ресурсів. Запропонований механізм регулювання результативності господарської діяльності підприємств дає змогу в умовах ринку оперативно здійснити експертну оцінку прибутковості об'єктів господарської діяльності при наявності як мінімально необхідної так і максимально можливої вихідної інформації незалежно від особливостей їх виробничої структури і структури управління. Розроблені в дисертаційній роботі методичні підходи до управління результативністю виробництва спрямовані на посилення ролі аналітичних досліджень для маркетингових програм на етапі виявлення потенційних можливостей господарських підприємств у процесі формування цін на лісоматеріали.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. **Бець М. Т.** Анализ рентабельности предприятия по отдельным видам затрат с использованием ЭВМ // Лесной журнал. - Архангельск.- 1995.- № 2-3. С. 172 – 175.
2. **Бець М. Т.** Анализ рентабельности мебельного производства // Лесной журнал. - Архангельск.- 1998.- № 2-3. С. 189-194.
3. **Бець О. М.** Щодо розрахунку рентабельності виробничо-господарської діяльності підприємства у розрізі основних її ознак-факторів // Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету.- Львів. 1995.- Вип. 3.3.- С. 139 – 142.
4. **Бець М. Т.** Аналітична оцінка прибутковості підприємств лісового комплексу за рівнем рентабельності виробництв // Науковий вісник Національного аграрного університету. - Київ. - 1997.- Вип. 17.- Лісівництво.- 1999.- С. 305 – 313.
5. **Бець М. Т.** Прогнозування зони фінансової безпеки на прикладі підприємств лісової галузі // Лісове господарство, лісова, паперова і деревообробна промисловість.- Львів: УкрДЛТУ.- 1999.- № 26.- С. 85 – 88.
6. **Бець М. Т.** Аналіз рентабельності виробництва меблів (на прикладі Львівської меблевої фабрики “Карпати”) // Економіка України.- Київ.- 1996.- № 4.- С. 89 – 92.
7. **Бець М. Т.** Планування рентабельності виробництва // Економіка України.- Київ.- 2000.- № 2.- С. 41 – 46.

Список наукових доповідей за темою дисертації:

Marjana Vec. Methods of a factor analysis of an enterprise production financial activity // 4-th International Conference on agricultural and Forestry Engineering SGGW.- Warsaw

(Poland).- 1997.- P. 450 – 453.

Бець М. Т. Комплексный экономический анализ производственно хозяйственной деятельности предприятия // Сб-к научных трудов Института леса Нац. Ан Беларуси. Гомель.- 1997.- Вып. 46.- С.- 259 – 261.

Бець М. Т. Багатофакторний експрес-аналіз прибутковості виробництва підприємств лісового комплексу // Матеріали регіональної наук.-практ. конф. “Лісовий комплекс Закарпаття: сучасний стан, проблеми стабілізації та перспективи розвитку”. - Ужгород. - 1998.- С. 147 – 152.

Бець М. Т. Механізм регулювання результативності господарської діяльності (на прикладі лісогосподарських підприємств). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.06.02 – підприємництво, менеджмент та маркетинг – Інститут Регіональних досліджень НАН України. Львів, 2001 р.

Роботу присвячено проблемі регулювання рентабельності виробничого капіталу на прикладі лісогосподарських підприємств.

Автором обґрунтований зміст механізму регулювання, визначена його сутність, місце та роль у системі управління підприємством з метою формування параметрів прибуткової зони фінансово - господарської діяльності в процесі планування її результативності. Визначені сучасні тенденції в управлінні прибутком і рентабельністю держлісгоспів. Розроблено методичний інструментарій регулювання рентабельності виробничого капіталу підприємства за рівнем його поділу на чинники – складові при заданому прирості кінцевого результату.

Ключові слова: рентабельність, частка впливу чинників, факторний аналіз, рівні поділу результуючого показника, механізм регулювання, поліном вирівнювальний.

Бець М. Т. Механизм регулирования результативности хозяйственной деятельности (на примере лесохозяйственных предприятий).- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.06.02 – предпринимательство, менеджмент и маркетинг. Институт Региональных исследований НАН Украины. Львов, 2001 г.

Работа посвящена проблеме регулирования рентабельности производства на примере предприятий лесного хозяйства в условиях становления рыночных отношений, определяет его сущность, место и роль в системе управления предприятиями.

Анализ результативности хозяйственной деятельности предприятий лесного хозяйства позволил определить закономерности формирования уровня прибыльности, а именно показателя рентабельности производственного капитала, что обусловлено механизмом формирования цены на лесоматериалы. Адаптация лесохозяйственных предприятий к рыночным условиям привели к росту в 1999 г. относительных показателей прибыльности. Организация прибыльного лесохозяйственного и лесозаготовительного производства, учитывая дефицитность природных ресурсов, должна соединять материальные и трудовые факторы производства на интенсивной основе, исследования практики хозяйствования предприятий лесного хозяйства доказали преобладание экстенсивного способа использования ресурсов. Условием эффективного регулирования результатами хозяйствования с учетом ограничения государственного финансирования и принципов рационального и комплексного использования древесины должно служить обоснованное планирование уровня показателей прибыльности.

Исследования показали, что в условиях формирования рыночной системы хозяйствования управление финансовыми результатами должно осуществляться не только при помощи их анализа и контроля, но и регулирования. Задавшись определенным значением прироста рентабельности производственного капитала, можно рассчитать значение исходных параметров прибыльного производства относительно достигнутых на данном предприятии в зависимости от размещения показателя в схеме формирования результирующего показателя. Диапазон регулирования каждого из параметров - отчетных данных предпринимательской деятельности предприятия, определяет его зону безопасности как разность между спрогнозированным и фактическим значениями показателей. Расчет параметров прибыльного производства относительно фактических данных в базовом периоде при заданном уровне прироста уровня рентабельности позволит определить безопасную зону хозяйственной деятельности анализируемого предприятия с учетом конечных финансовых результатов. Так, предложенная методика регулирования позволила определить возможный прирост уровня рентабельности для объединений “Львовлес” 1,03 %, “Черниговлес” 1,03 %, “Хмельницклес” 1,03 %.

Аналитическая оценка безопасной зоны деятельности в интервале фактических (достигнутых) результатов и прогнозных (аналитических) значений показателей предпринимательской деятельности конкретного объекта позволяет устранить их отрицательное влияние и уравнивает удельный вес факторов в пределах полученного прироста рентабельности производства. Предложенная в работе методика предназначена для оперативного формирования целевых программ стратегического и тактического порядка при помощи программного обеспечения аналитических исследований тенденций изменения параметров хозяйственной системы и формирования зоны её финансовой устойчивости.

Ключевые слова: рентабельность, долевое участие факторов, уровни деления результирующего показателя, механизм регулирования, выравнивающий полином.

Bets M. T. The mechanism of regulation resulting economic activities (for example of forestry enterprises).

Dissertation for Candidate of Economy. Scientific degree, speciality 08.06.02 – entrepreneurship, management and marketing.- NAS of Ukraine. Institute of Regional Research. Lviv, 2001.

The dissertation is denoted the problems of the profitability regulation in the forest complex enterprises. Author offers the mechanism of the profitability regulation. Regulation is considered as a part of managerial process. If appears when the control function was done. Meaning, role, forms and methods were studied in the thesis.

In the dissertation author give a methodological frameworks of the profitability regulation of 16 forestry and 3 regional forest associations, estimated the current tendencies of the profit and profitability managerial.

Analytical dependencies of the forecasting of the absolute values of the initial date of a factor analysis have been derived.

Key words: profitableness, share participation of factors, factor analysis, levels of a resulting index formation, absolute and relative change of the index, mechanism of the profitability regulation, smoothing polynom.